

ПРОФЕСІЙНА САМОВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА СПОСІБ ЖИТТЯ У ПРОЕКЦІЯХ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

У статті здійснено узагальнений аналіз студентських науково-дослідних кваліфікаційних (бакалаврських, дипломних, магістерських) робіт, що виконувались на кафедрі екологічної психології та психічного здоров'я ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка. Представлено 24 студентських дослідження (2010-13 р.р.), які з'ясували екопсихологічну спрямованість особистості у зв'язку з професійною самовизначеністю та способом життя різних категорій людей – учнів, студентства, військових, банківських працівників.

Ключові слова: екологічна свідомість, спосіб життя, професійна самовизначеність

Постановка проблеми. Свідомість виступає як безперервно змінна сукупність чуттєвих та мисленнєвих образів, які безпосередньо відображають та аналітично створюють екологічно значимі уявлення про категорії і явища дійсності, а також наповнюють індивідуальний чи суспільний екологічний досвід, який передбачає ту чи іншу суспільну практику. Професійна самовизначеність і спосіб життя – не виняток.

Основна **мета статті** – показати конгруентність екологічної свідомості у різних сферах людської життєдіяльності за матеріалами студентських науково-дослідних кваліфікаційних робіт (бакалаврських, дипломних магістерських), виконаних на кафедрі екологічної психології і психічного здоров'я ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка.

Аналіз результатів дослідження. Отже, в одному з проведених емпіричних досліджень [4] студентів III та V курсів денного відділення за спеціальністю "Психологія", що вивчають екологічну психологію на 2-му курсі, та студентів IV курсу денного відділення, які навчаються на факультеті початкового навчання і не вивчають екологічної психології було встановлено, що найбільш вираженими у студентів, які вивчали екологічну психологію є екологічні цінності та колаборативна екодиспозиція, а в студентів, які не вивчали екологічну психологію найбільш вираженими є моральні цінності і також колаборативна екодиспозиція. При порівнянні незалежних вибірок (ТЕД В. О. Скребця, метод наративу та складання ессе) були знайдені відмінності: несеситивна екодиспозиція менше виражена у студентів психологів, ніж у студентів-педагогів, а за категорією "впливів" показники психологів виражені більше, ніж у студентів факультету початкового навчання. Відмінності за категорією "еко-установка" дають підстави стверджувати, що у студентів-психологів дана категорія виражена більш яскраво, ніж у майбутніх педагогів. Отже, вивчення екологічної психології формує у студентів природоцентричні екоустановки, на фоні яких посилюються тенденції до співробітництва, послаблюються споживацькі спрямування, а моральні принципи взаємодії з довкіллям набувають чітко визначених екологічних контурів.

Як видно з цього дослідження, тільки одноразове читання повного курсу екологічної психології та системне обговорення екологічних проблем за їх психологічними формами прояву створює світоглядне осереддя та відповідне значеннєве поле свідомості досить виразного екологічного спрямування. Зрозуміло, що наявність предметного простору конкретної направленості спроможне створювати у людській свідомості певні фіксовані установки, які будуть іррадіювати в інші сфери буття людини. У даному випадку мається на увазі професійна включеність та організація того чи іншого способу життя. Звичайно, що тут мають відстежуватися взаємні впливи одного на інше – спосіб життя і професія будуть опосередковувати екологічну свідомість, а свідомість екологічна тією чи іншою мірою буде проявлятися у всіх сферах життєдіяльності людини. Перевірка цього положення здійснювалася низкою студентських дослідницьких робіт.

У магістерській роботі Г. П. Борщ [6] аналізується екологічна свідомість студентів Лохвицького технологічного технікуму Полтавської державної аграрної академії за спеціальністю "механік, інженер-механік" та студентів Чугуєво-Бабчанського лісного коледжу за спеціальністю "майстер лісового господарства" за методикою "Натурофіл" В. А. Ясвіна та методикою "Незавершені речення екологічного спрямування" В. О. Скребця.

За методикою "Натурофіл" В. А. Ясвіна студенти природоохоронного професійного спрямування під впливом обраної майбутньої професії (велика кількість навчальних курсів про природу, наявність польових практик, участь у природоохоронних акціях) відзивчиві до вітальних проявів природних

об'єктів, проявляють зусилля та готовність отримувати, шукати та засвоювати інформацію про об'єкти природи, їхня мотивація, практична взаємодія та пізнавальна активність направлені на природу.

Студенти технічного професійного профілю лише на основі шкільних навчальних програм (з біології, географії, екології) та інформації ЗМІ, звичайно, володіють знаннями про природні об'єкти, явища та сучасний стан довкілля. Тому їхня мотивація, пізнавальна активність і практична взаємодія направлені на спілкування з природою, проте внаслідок несистемної просвітницької і спеціальної роботи, вони не проявляють дбайливого ставлення, турботи про оточуюче середовище, не зацікавлені в пошуку, переробці та готовності отримувати інформацію про об'єкти і явища природи. Специфіка майбутньої інженерної професії викликає зацікавленість в опануванні необхідними технологіями для природничо-переробної діяльності, а це є проявом антропоцентричної (несеситивної, споживацької) взаємодії з оточуючим середовищем, цілком такої взаємодії з природою є задоволення людських потреб.

Студенти технічного професійного профілю (за методикою "Незавершені речення екологічного спрямування" В. О. Скребця) не цікавляться у повсякденному житті екологічною тематикою, тобто екологія навколишнього середовища посідає не значне місце у свідомості студентів. Активність екологічної свідомості виражена на рівні емоційних переживань, констатації і раціоналізації фактів, але не особистісної залученості, що, здебільшого пов'язується з імпліцитними формами прояву екологічної свідомості, тобто несвідомими, прихованими, еліпсно-контурними екологічними сенсами,

Студенти природоохоронного професійного напрямку майже у половині випадків з обсягу свого семантичного простору проявляють потребу цікавитися екологічною тематикою, тобто екологія у їх свідомості посідає значне, хоча і не виняткове місце. Особиста причетність до явищ екології, активність екологічної свідомості виражені опосередковано, зазвичай у відповідності до ситуації. Проявляються вони в різних формах, але у більшості своїй переважають емоційні реакції, пов'язані з переживаннями за стан природних явищ, людських співчужань. Здебільшого і тут проявляється незрілість екологічної свідомості. Незважаючи на те, що студенти розуміють, що збереження екології, середовища дуже важливе, вони не прикладають зусиль для збереження та розвитку довкілля, не беруть безпосередньої участі в процесах екоціогенезу навколишнього середовища. Тому їх екологічна свідомість характеризується як експліцитна, хоча іноді присутня тенденція до імпліцитності. Студенти дещо відсторонені від проблем екології, тому що для збереження довкілля переважно користуються не стільки власними можливостями, скільки моральними та правовими принципами і нормами регуляції.

За кількісними виразами екопсихологічних диспозицій та співвідношенням ціннісних орієнтацій можна стверджувати, що студенти природоохоронного професійного спрямування, усвідомлюючи сучасний стан екології, у більшості випадків намагаються не проявляти антропогенний тиск на природу. У зв'язку зі специфікою своєї майбутньої професії намагаються забезпечувати природний баланс і гармонію в оточуючому середовищі за допомогою врегулювання власних стосунків з довкіллям, не проявляючи індивідуальності буденної екологічної свідомості.

Як з'ясувалося в тому ж дослідженні, студенти технічного професійного спрямування відповідно сформованим моральним, соціальним, екологічним та "я цінностям" також намагаються не проявляти антропоцентричний тиск, не порушувати баланс та гармонію в оточуючому середовищі, але, спостерігаючи за повсякденними кризовими явищами природи, вони значною мірою концентруються на величності і могутності природи, відчують себе незахищеними (переважає совмісна екодиспозиція), тому проявляють покірність, шанобливість, шукають захисту від природи, але під впливом суспільної байдужості, виявляють споживацький тип поведінки, і відповідно антропоцентричний тип екологічної свідомості.

Студенти природоохоронного професійного профілю під впливом отриманих професійних знань більш відзивчиві до вітальних проявів природних об'єктів, під впливом освіти проявляють зусилля та готовність отримувати, шукати та переробляти інформацію про природні об'єкти, турбуватися про оточуюче середовище, бути більш обізнаними про природні об'єкти, усвідомлювати особистісну причетність до явищ екології (компліцитність екологічної свідомості), тому що головне завдання їхньої майбутньої професії це охорона природного середовища та дбайлива турбота про природу.

Не будучи достатньо обізнаними про сучасну екологічну кризу студенти технічного професійного профілю здебільшого байдужі до природного середовища (індивідуальна екологічна свідомість), і тому іноді підсвідомо можуть завдавати шкоду природі (гашенарність екологічної свідомості).

Тип екологічної свідомості у студентів природоохоронного та технічного профілю антропоцентрично-зберігаючий, тобто взаємини людини з природою проявляються у студентів як суб'єкт-об'єктні (Дерябо, Ясвін), водночас поведінка цих студентів – екоатрибутивна, екологічно доцільна, компліцитна (Скребець).

Вивчаючи у магістерській роботі екологічну свідомість працівників фінансово-банківської структури І. В. Шутка встановила [24], що показники запропонованих до розгляду цінностей є досить високими. Найвищими значеннями виявилися показники з категорії "Я-цінностей" (50%), адже ця шкала розкриває характер особистісних актуальних потреб та ідеалів людини кредитно-банківської системи. Ця категорія цінностей є відображенням важливих цінностей особистості, зокрема, соціальних ролей і

статусу. Разом з тим, з'ясувалося, що працівникам банківської сфери "не болить", але їй не байдуже ставлення до навколишнього середовища, до природної атмосфери, в якій вони знаходяться.

Майже однаково високими виявилися показники за категоріями: соціальні цінності (46,3%) та моральні цінності (48%). В моральних цінностях виражаються загальноприйняті оцінки, правила і норми, закріплені традиціями суспільної практики, як такі, що вимагають відповідального ставлення до виконання загальноприйнятих зразків поведінки банківських службовців у суспільній взаємодії з людьми. Найнижчим виявився показник за шкалою екологічних цінностей (39%), що вказує на те, що гармонійного ототожнення себе з природою респондентами фінансової сфери не відбувається через відсторонено-узагальнене сприйняття екологічної ситуації з відповідними уточненнями її залежності від жителів планети взагалі, а не лише від них особисто. Люди банківської сфери більше спрямовані на розуміння власної праці, як такої, що пов'язана з соціальною сферою та взаємовідносинами у сфері "людина-людина", тому вони вважають себе дещо відстороненими від екологічної ситуації.

Дослідниця припускає, що таке екологічно нерелевантне відношення проявилось не без допомоги впливу праці в банківській сфері, де наявні високі вимоги щодо ставлень до себе, до свого робочого місця та клієнтів, екологічна ж відповідальність не встановлюється.

Як у попередніх дослідженнях, так і тут майже вочевидь прослідковується значеннєва залежність екологічної свідомості від включеності або невключеності професійної праці в екологічну тематику, тобто екологічна інтенційованість свідомості особистості обумовлена її професійним самовизначенням. На це вказують також інші дослідження екологічної свідомості людей конкретних професійних груп і спеціальностей чи включених у специфічні види діяльності [5, 10, 13, 22 та ін.].

Історично в нашій країні сформувалися два основних типи місцевості: сільська та міська, кожна з яких має свою специфіку. Військовослужбовці мають досить специфічний побут, зумовлений метою діяльності та територіальними особливостями проживання. Зазвичай, офіцери та солдати проживають на території військових містечок розміщених на відокремленій земельній ділянці, яка належить до категорії земель оборони.

Узагальнюючи проаналізований матеріал за методиками ТЕД, "ЕЗОП" та "Натурофіл" С. В. Коденко [9] робить ряд висновків:

- у солдат строкової служби переважають екологічні, тоді як у офіцерів – соціальні цінності;
- у досліджуваних солдат та офіцерів серед екологічних установок домінує естетична;
- при високому рівні натуралістичної ерудиції солдати та офіцери мають різні домінуючі компоненти інтенсивності ставлення до природи;
- у солдатів переважають ставлення до об'єктів природи з позиції потреб у компетентності та персоналізації, у офіцерів – як естетичних та етичних потреб. Проте, обидві категорії військових мають домінуючу колаборативну екодиспозицію.

Виявленим тенденціям дається авторське пояснення:

1) екологічна свідомість військовослужбовців танкових підрозділів, розташованих у лісовій місцевості, не є природоцентрично орієнтованою (у них інші завдання);

2) негативні кореляції між соціальними та екологічними цінностями пояснюються "подвійними стандартами" суспільства, коли поважне ставлення до природи, з одного боку, вважається бажаним та прийнятним, а з іншого – за цих специфічних умов не вироблені чіткі правила та норми екологічної поведінки;

3) на рівні тенденції (незважаючи на попередні висновки) існують відмінності екологічної свідомості військовослужбовців у залежності від попереднього місця проживання.

Зокрема, було встановлено, що рівень колаборативної диспозиції є більш значущий для респондентів, що раніше проживали в місті. Певно, що прагнення до розуміння активного ества природи набуває особливого значення в умовах урбанізації, коли спілкування з природою має непостійний характер.

Дане магістерське дослідження особливостей екологічної свідомості у військовослужбовців танкових підрозділів безпосередньо ставить питання стосовно того що людина "прив'язується" до тієї місцевості, в якій живе, через побут та спосіб життя.

Спосіб життя – це його організація, соціально-типологічний та індивідуально своєрідний уклад життєдіяльності, що органічно поєднує екологічні (соціально-економічні, природні, духовно-психологічні) умови, об'єктивні соціальні чинники (суспільні зв'язки, взаємодію, характер поведінки і спілкування) та суб'єктивні психологічні ознаки (інтереси, цілі, мотиви діяльності, ціннісні орієнтації очікування і т. ін.). Вказані компоненти (екологічні умови, об'єктивні соціальні чинники та суб'єктивні психологічні ознаки) розглядаються у понятті способу життя як складові цілісної структури матеріального і духовного буття людини соціальної групи, спільноти, суспільства.

Спосіб життя характеризується сталістю, стилем і якістю.

Сталість способу життя – це духовно визначений, моральний стан особистості (групи людей) у відповідності до якого вона усвідомлено та досить впевнено обирає принципи організації свого життя, внутрішньо глибоко переконана у правильності своїх дій, вчинків, поведінки і діяльності в цілому, як

єдино можливих і необхідних за конкретних умов, чинників та ознак власного буття. Сталість способу життя визначається умовами його організації: соціально-екологічними, соціально-політичними, природничими, духовно-психологічними та ін. Спосіб життя може бути перехідним, тимчасовим, критичним або сталим.

Стиль у способі життя – певний тип поведінки і діяльності особистості чи групи людей, що фіксує або демонструє досить стійкі ознаки, манери, звички, уподобання, нахили. Можна говорити про "аристократичний" чи "демократичний" стиль життя, або за спрямуваннями – "проамериканський", "проросійський", "екологічний" стиль. Якщо йдеться про спосіб життя, то його стиль буде проявлятися в облаштуванні побуту, організації дозвілля, у манерах поведінки, ціннісних перевагах, акцентах у спілкуванні та ін. Це – індивідуально-психологічні особливості прояву особистості у власних уявленнях самостійності, повноцінності, насиченості духовним, моральним чи соціальним змістом свого життя.

Якість життя, як характеристика його способу, полягає у рівнях задоволеності потреб, інтересів і стимулів діяльності людей, що належать до тієї чи іншої спільноти, а також міра вираженості традицій, норівів, уподобань, звичаїв (правил, зразків співіснування) та систем загальноприйнятих цінностей (пізнавальних, моральних, етичних, естетичних), які забезпечують повсякденну практику людей, їх морально-духовний клімат і психологічну атмосферу.

Спосіб життя, здебільшого, преференція повсякдення, рефлектується буденною свідомістю людей та критеріально визначається логікою здорового глузду. Тому у його складі завжди можна знайти еколого-психологічні сенси.

У складі буденної свідомості людей окрім психологічної сутності, реальної дійсності стилю та образу життєдіяльності так чи інакше існує ще й екологічна сутність тієї ж дійсності або екологічна психологія життєвого простору, буде це професія, культура, виробництво, школа, сім'я, побут і т. ін.

Сім'я є важливим чинником у формуванні системи цінностей вона виступає тим безпосереднім первинним середовищем і певним способом життя, завдяки якому дитина входить у систему соціальних зв'язків, засвоює ті чи інші норми поведінки.

Відомо, що сім'я виступає тим первинним середовищем, завдяки якому дитина входить в систему соціальних зв'язків, засвоює ті чи інші норми поведінки. Сім'я виступає важливою соціальною інституцією у контексті формування екологічної свідомості. Зasadними основами формувальних впливів є правильно організоване сімейне екологічне виховання, що передбачає оволодіння людиною знаннями в царині екологічної психології та формування в неї моральної відповідальності за збереження природного довкілля і розумного співіснування з ним.

У дипломній роботі І. М. Симонової [20] показано, що система екологічного виховання не може бути лише відрізком у житті людини, адже це невід'ємна частина її способу життя і культури. З'ясовано, що пріоритетними цінностями у досліджених школярів є моральні цінності, найменш вираженими виявилися соціальні, екологічні цінності проявилися на середньому рівні. Встановлено, що в сім'ях де переважає емоційне напруження у дітей виявляються низькі рівні показників екологічних цінностей та колаборативної екодиспозиції, що вказує на низький рівень екологічної свідомості.

Існують статистично-значущі взаємозв'язки між задоволеністю сімейною атмосферою та колаборативною екодиспозицією у хлопців і сімейною задоволеністю та несеситивною екодиспозицією у дівчат, що вказує на факт позитивного впливу благополучної сімейної атмосфери на екологічну свідомість. Сім'ї, в яких переважає емоційне напруження негативно впливають на формування екологічної свідомості дітей та юнацтва.

Вивчення ціннісного підходу до екопсихологічних явищ і процесів [20], дозволило з'ясувати внутрішню сторону взаємозв'язку особистості, її способу життя і суспільства та проаналізувати особистісний аспект орієнтації дорослих людей на екологічно значимі цінності. Спосіб життя інтегрує в собі життєву позицію особистості її різноманітний індивідуальний і соціальний досвід з питань пізнавального й оціночно-емоційного освоєння дійсності. Дані уявлення доповнюються й розширюються дослідженнями онтогенетичних особливостей розвитку екологічної свідомості у підлітково-юнацькому віці. Як встановлено дипломницею О. М. Курською [12], з віком розуміння живої сутності і значущості природи зростає. Оптимальна взаємодія між людиною і природою спостерігається в періоді між юнацьким та зрілим віком. У юнацькому віці відбувається становлення системи цінностей, відбуваються зміни у свідомості, самосвідомості та у світогляді особистості, в зрілому періоді прослідковується переоцінка цінностей, а розуміння живої сутності природи зазвичай раціоналізується.

В іншому дипломному дослідженні [21] вивчалось ставлення до природи у зв'язку з особливостями умов виховання (інтернат, звичайна школа) та сформованістю Я-концепції. Установлено, що в обстежених інтернатних дітей старшого підліткового віку переважає екодевіантна поведінка, оскільки досить високий рівень має несеситивна та індиферентна екодиспозиція екологічної свідомості, що призводить до байдужості і споживацького ставлення до природи та її ресурсів. У підлітків, які виховуються у сім'ях і навчаються у звичайній школі переважає еконормативна поведінка, що виявляється високими рівнями екологічних цінностей та колаборативної екодиспозиції. Учні, які відрізняються високими показниками Я-концепції, за шкалою саморозуміння, зокрема, мають вищі

показники колоборативної екодиспозиції, порівняно з тими учнями, у яких низькі показники за цією шкалою.

Аналогічне дослідження, проведене у сирітському будинку-інтернаті [11], по-суті, підтвердило результати попереднього. Ціннісні орієнтації у дітей-сиріт істотно відрізняються від ціннісних орієнтацій дітей, що виховуються у родині.

Емпірично встановлено, що діти, які виховуються в сім'ях виявляють бережливе ставлення до природи, проявляють небайдужість та прагнення бути залученими в екологічну проблематику. Що стосується дітей, які виховуються в школі-інтернаті, то вони менше приділяють уваги збереженню природи, не розуміють наслідків екологічної кризи та проявляють пасивність до включення у заходи по розв'язанню проблем довкілля.

Практично усі виконані дослідження даного спрямування вказують на зв'язок конкретного способу життя з характерними для нього особливостями екологічної свідомості.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. З проведеного аналізу та узагальнень тематичних студентських науково-дослідних робіт можна зробити висновки:

1. Екологічна свідомість є релевантною по відношенню до відповідних форм організації способу життя людей, їх професійної орієнтації чи приналежності до фахової діяльності (навчання, служби, виробничої праці).

2. Екологічна свідомість набуває власних відтінків і відмінностей в залежності від професійної включеності особистості та організації її способу життя.

3. У професійному самовизначенні здебільшого звучать діяльнісно-поведінкові прояви екопсихологічних диспозицій екологічної свідомості, а в організації способу життя – її ціннісно-сміслові орієнтації.

Використані джерела

1. Бабинець М. А. Взаємозв'язок екологічних і життєвих цінностей у студентів. Бак. роб., ЧНПУ, 2012, наук. кер. Дубініна Д. Е.
2. Беляєва Т. М. Вивчення залежності екологічної свідомості від сімейного середовища. Дипл. роб., ЧНПУ, 2011, наук. кер. Шлімакова І. І.
3. Биковець О. П. Залежності екологічної свідомості від психічного здоров'я особистості. Дипл. роб., ЧНПУ, 2011, наук. кер. Шлімакова І. І.
4. Биковець Ю. С. Переструктурування поведінкових проявів екодиспозицій під впливом вивчення екологічної психології. Маг. роб., ЧНПУ, 2013, наук. кер. Скребець В. О.
5. Білозор В. М. Уявлення молоді про внутрішню гармонію та її суб'єктивне відчуття в залежності від рівня саморегуляції. Маг. роб., ЧНПУ, 2013, наук. кер. Шлімакова І. І.
6. Борщ Г. П. Порівняльний психологічний аналіз екологічної свідомості у студентів природоохоронного та технічного професійного спрямування. Маг. роб., ЧНПУ, 2010, наук. кер. Скребець В. О.
7. Євдокименко Т. П. Особливості прояву екологічної свідомості на різних вікових етапах особистості. Дипл. роб., ЧНПУ, 2010, наук. кер. Мунасіпова-Мотяш І. А.
8. Ковальова Н. О. Екодиспозиції людей зрілого віку у зв'язку з їх ціннісними орієнтаціями та здоровим глуздом. Маг. роб., ЧНПУ, 2010, наук. кер. Скребець В. О.
9. Коденко С. В. Особливості екологічної свідомості у військовослужбовців танкових підрозділів сухопутних військ. Маг. роб., ЧНПУ, 2010, наук. кер. Скребець В. О.
10. Корчевська Н. С. Світоглядні основи природничих дисциплін в екологічній свідомості старшого школяра. Бак. роб., ЧНПУ, 2010, наук. кер. Марченко О. В.
11. Кот Г. І. Екологічна свідомість у дітей підліткового віку, які знаходяться у різних умовах виховання. Дипл. роб., ЧНПУ, 2012, наук. кер. Пушкар В. А.
12. Крупська О. М. Особливості прояву екологічної свідомості на різних вікових етапах розвитку особистості. Дипл. роб., ЧНПУ, 2010, наук. кер. Мунасіпова-Мотяш І. А.
13. Ларченко С. В. Суб'єктивний образ-уявлення про красиву людину. Маг. роб., ЧНПУ, 2013, наук. кер. Скребець В. О.
14. Литвиненко Н. А. Взаємозв'язок психологічних особливостей екологічної свідомості і ставлення студентської молоді до власного здоров'я. Дипл. роб., ЧНПУ, 2011, наук. кер. Мунасіпова-Мотяш І. А.
15. Мельникова М. В. Онтогенез екологічної свідомості (гендерний аспект). Бак. роб., ЧНПУ, 2010, наук. кер. Мунасіпова-Мотяш І. А.
16. Могилевець О. П. Залежність смисложиттєвих та ціннісних орієнтацій практичних психологів з різним стажем роботи. Маг. роб., ЧНПУ, 2010, наук. кер. Шлімакова І. І.

17. Мохнач Н. М. Співвідношення емоційного та раціонального у мисленневих типажах студентів технічного та музикального профілів навчання Маг. роб., ЧНПУ, 2012, наук. кер. Скребець В. О.
18. Порохняч Л. В. Ставлення дорослого населення до власного здоров'я у контексті екологічної свідомості. Дипл. роб., ЧНПУ, 2011, наук. кер. Рековець В.М.
19. Романова Д. О. Взаємозв'язок смисложиттєвих орієнтацій та відчуття психологічного благополуччя у студентської молоді. Маг. роб., ЧНПУ, 2013, наук. кер. Дяченко В. А.
20. Симонова І. М. Споріднена визначеність ціннісних орієнтацій у людей зрілого віку в емоційних і раціональних домінантах їх здорового глузду у зв'язку з проявами екологічних цінностей. Дипл. роб., ЧНПУ, 2010, наук. кер. Рековець В.М.
21. Сова І. В. Особливості прояву Я-концепції підлітків у сприйнятті природних явищ. Дипл. роб., ЧНПУ, 2010, наук. кер. Мунасіпова-Мотяш І. А.
22. Сківка Н. О. Психологічні особливості прояву емпатії старшокласників у виборі професії. Дипл. роб., ЧНПУ, 2013, наук. кер. Скребець В.О.
23. Шатіло М. Б. Моральні цінності, екологічна свідомість молоді та людей зрілого віку в контексті здорового глузду. Дипл. роб., ЧНПУ, 2011, наук. кер. Рековець В. М.
24. Шутка І. В. Екологічна свідомість працівників фінансово-банківської структури Маг. роб., ЧНПУ, 2011, наук. кер. Пушкар В. А.

Skrebets V.

PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION AND LIFESTYLE IN ECOLOGICAL AWARENESS

The article deals with the analysis of students' research qualification (bachelor, diploma, master's degree) works carried out at the department of environmental psychology and mental health of Taras Shevchenko Chernihiv National Pedagogical University. 24 student researches (2010-13 years) are represented. They clarified personality's ecopsychological orientation in relation to occupational self-determination and lifestyle of different people's categories such as pupils, students, military and bank employees.

It has been found that environmental consciousness is relevant to the appropriate forms of the people's lifestyle, their professional orientation or membership in professional activities. Students of technical professional bias as well as wards of the boarding schools are more inclined to subject-object relations in the interaction with nature, to environment-oriented and humanitarian, as well as children from the family education circle – mostly tend to ecoattributive, environment-oriented, complicity behavior and activities.

As it is proved by the students' researches, there are mainly activity-behavioral signs of ecopsychological dispositions in professional self-determination, while depending on the organization of lifestyle, there are mostly environmental values and significant orientations of people.

Key words: *ecological awareness, lifestyle, professional self-determination.*

Стаття надійшла до редакції 26.10.2014